

Недеље Велике четрдесетнице

Читајући светоотачке текстове из четвртог и петог века, можемо доћи до закључка да се у златном периоду хришћанства формирао данашњи облик Васкршњег поста. С обзиром на то да се у току Васкршњег поста прослављају догађаји и личности које се везују за период након петог века, овим текстом имамо обавезу да изложимо кратак осврт литургијско-историјског развоја недеља Велике четрдесетнице.

Васкршњи пост можемо поделити у две целине: првих шест недеља поста и страсну седмицу. Лазарева субота и празник Цвети обједињују поменуте целине. У раној цркви суботе и недеље Васкршњег поста нису се убрајале у великопосне дане. Доказ за ову чињеницу можемо пронаћи и у данашњем литургијском предању: суботом и недељом богослужења су свечанија и радоснија, служе се литургије Светог Јована Златоустог и Светог Василија Великог, не раде се велики поклони, Црква прописује блажи пост итд. Током Васкршњег поста молитве су дуже и посвећује се више пажње читању богослужбеног текста, а не певању истог. При читању богослужбеног текста приметимо различите стилове у писању црквених песама из различитих химнографских периода. Црква је објединила старије и новије богослужбене песме и на тај начин показала богатство православне химнографије.

Првих пет недеља Велике четрдесетнице у почетном развојном периоду било је посвећено чувеним јеванђелским причама са покајним карактером. Прва недеља Васкршњег поста носи назив „Недеља православља“ због успомене на догађаје који су везани за иконобобрачки период у осмом и деветом веку. Након дуге и исцрпне борбе Цркве са иконоборцима успостављена је недеља која

сведочи велику победу православља. Први типик који помиње данашњи назив ове недеље јесте Евергетидски типик из дванаестог века. Типик Велике цариградске цркве из деветог века не помиње Недељу православља. У стихирама Недеље православља прослављамо старозаветне пророке. Све до победе над иконоборцима, прва недеља је била посвећена управо старозаветним пророцима. Поред дужих богослужбених песама, прва недеља Велике четрдесетнице је обogaћена и Литургијом пређеосвећених Дарова (служба са освећеним Даровима на претходној Литургији). У току највећег подвига, за време Васкршњег поста Црква не прекида ранохришћанску праксу редовног причешћивања. Литургија пређеосвећених Дарова представља компромисно решење: не прекида се континуитет дневног круга великопосног богослужења (Литургија почиње са вечерњом службом), хришћани могу да се причесте и духовно окрепе како би оснажени наставили свој пут уз пост и молитву до свог коначног циља, празника Васкрсења.

Друга недеља Великог поста у раној Цркви је била посвећена јеванђелској причи о блудном сину (Лк 15,11–32). Од четрнаестог века у овој недељи прослављамо Светог Григорија Паламу. Службу Светом Григорију је написао Филотеј, патријарх цариградски, крајем четрнаестог века. Стихире на вечерњој служби су посвећене Светом Григорију Палами, а канон на јутрењу описује покајање блудног сина.

На јутрењу треће недеље поста износи се Часни Крст на средину цркве на поклоњење. Због овог литургијског момента ова недеља носи назив „Крстопоклона“. Типик Велике цариградске цркве из деветог века прво је сведочанство које помиње крст као тему ове недеље. Основна мисао ранохришћанске цркве за ову недељу се везала за јеванђелску перикопу о митару и фарисеју (Лк 18,10–14). Стихире ове недеље потврђују успомену на покајање цариника. Јеванђелска прича о милостивом Самарјанину (Лк 10,25–37) протеже се кроз канон на јутрењу четврте недеље поста, а стихире вечерњег богослужења прослављају Светог Јована Лествичника. Најстарији помен о

прослављању Светог Јована Лествичника у овој недељи Васкршњег поста налазимо у Романовом типиксу манастира Хиландара, који потиче из четрнаестог века.

Библијску причу и прослављање светитеља можемо такође пронаћи и у служби следеће недеље Велике четрдесетнице. Старији богослужбени текст приповеда о богаташу и Лазару (Лк 16,19–31), а новији о Светој Марији Египћанки. Велики канон Светог Андреја Критског служи се на повечерју прва четири дана прве недеље и у четвртак пете недеље Велике четрдесетнице. Велики канон је настао средином осмог века. Са 250 песама и својим стиховима сврстава се у највеће и најлепше химнографско дело православне цркве. Текст Великог канона Светог Андреја Критског описује библијске догађаје (Каин, Мојсије, Давид, цариник, блудница, разбојник на крсту) и шаље поруку наде роду људском у Васкрсење и живот вечни.

Како што смо видели, у служби првих пет недеља Велике четрдесетнице Црква је објединила приче из јеванђелских перикопа и прослављање светитеља. Древна служба Триода је избегавала прослављање светих и на тај начин је концептуално желела да се у потпуности посвети посту и молитви. Због тога није редак случај да се литургијско прослављање светих премешта у суботу и недељу. Овакав химнографски мозаик показује сву лепоту и значај великопосног богослужења Велике четрдесетнице, што има за циљ да преобрази читаво наше биће и тако уведе у недељу страдања и Васкрсења Христовог.

протођакон Радомир Врућинић,
Ректор Богословије Светог Саве у Београду